

نقش جنسیت در پیامدگرایی و وظیفه‌گرایی اخلاقی

کیهان آزادی هیر*، دکتر محمد رضا وطن پرست، دکتر شری نعمت الهی
گروه حسابداری، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، رشت، ایران

(تاریخ دریافت: ۹۹/۰۱/۱۶، تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۳/۱۷)

چکیده

زمینه: دو فلسفه‌ی اخلاقی جدید تحت عنوان "پیامدگرایی اخلاقی" و "وظیفه‌گرایی اخلاقی" دو نظریه‌ی حائز اهمیت در اخلاق هنجاری هستند. هدف از تحقیق حاضر مقایسه پیامدگرایی اخلاقی و وظیفه‌گرایی اخلاقی در جامعه‌ی حسابداران رسمی ایران بر حسب جنسیت می‌باشد.

روش: پژوهش حاضر در زمره پژوهش‌های پس‌رویدادی بوده است. جامعه‌ی آماری این پژوهش را اعضای حسابداران رسمی جامعه‌ی حسابداران رسمی ایران در سال ۱۳۹۷ تشکیل دادند که از میان آنها نمونه‌ی ای ۳۱۸ نفره با استفاده از نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شد. ابزار تحقیق پرسشنامه محقق ساخته بود و داده‌ها با استفاده از آزمون تی مستقل استفاده شد.

یافته‌ها: بر اساس یافته‌های به دست آمده تفاوت معناداری در وظیفه‌گرایی و پیامدگرایی اخلاقی در جامعه حسابداران رسمی بر حسب جنسیت وجود دارد.

نتیجه‌گیری: تحلیل یافته‌های تحقیق نشان داد که وظیفه‌گرایی و پیامدگرایی اخلاقی در میان زنان حسابدار بیش از مردان است و زنان از سطوح بالاتر وظیفه‌گرایی و پیامدگرایی اخلاقی برخوردار هستند.

کلیدواژگان: جنسیت، پیامدگرایی اخلاقی، وظیفه‌گرایی اخلاقی

سر آغاز

دیدگاه فیلسوف آلمانی "کانت" وظیفه‌گرایی را تأکید دارد. از دیدگاه وی تنها فعلی واجد ارزش اخلاقی^۱ است که مطابق با تکلیف باشد و فاعل هیچ‌گونه انگیزه دیگری غیر از عمل به وظیفه نداشته باشد. برای فهم اینکه چه عملی مطابق با وظیفه است، باید به «امر مطلق» مراجعه کرد. مراد از «امر مطلق» که تمام وظایف اخلاقی آدمی را مشخص می‌کند، عبارت است از: بنابر آن قواعدی عمل کنید که بتوانید هم‌زمان اراده کنید که آن قاعده، قانونی جهان‌شمول گردد. وی امر مطلق را حکم بدیهی عقل عملی می‌داند. از آنجاکه این امر مطلق است، احکام به‌دست‌آمده از آن نیز مطلق خواهد بود. (۳)

در خصوص بسط نظریه‌ی اخلاقی کانت به حرفه حسابداری می‌توان اظهار نمود که در حسابداری اعمال و ارزش‌های خاصی همچون اصل تحقق و تطابق^۲، تابع فرهنگ و زمان خاصی نیستند. حسابداری همچون اخلاق کانتی در مورد این‌که چه چیزی وظیفه است سخن می‌گوید و ابزاری را فراهم می‌آورد که افراد وظیفه خود را در هر شرایط بدانند. حسابداری وظایف را تبیین و زمینه‌ای را فراهم می‌کند که با عمل به وظایف عمل اخلاقی^۳ شکل گیرد (۴).

ارتباط حسابداری و اخلاق فراتر از یک مفهوم جنبی هست رعایت استانداردها و ضوابط فنی همچون آیین رفتار حرفه‌ای^۱ در انجام مسئولیت‌های حرفه‌ای کافی نیست. حسابداران حرفه‌ای باید علاوه بر رعایت استانداردها و ضوابط فنی به رعایت اخلاق حرفه‌ای^۲ نیز پایبند باشند (۱). اجرای حسابرسی^۳، از اهمیت زیادی برخوردار است و همواره از حساب‌رسان انتظار می‌رود تا حسابرسی را با اخلاق حرفه‌ای انجام دهند. حساب‌رسان، حسابرسی را طوری انجام دهند که همواره تشخیص تقلب برای آنان امکان‌پذیر باشد (۲). متأسفانه، شکست‌ها و ناکارآمدی‌های اخیر در حسابرسی، سوآلاتی را در این مورد بوجود آورده است که آیا حساب‌رسان درجه مناسبی از اخلاق حرفه‌ای را بکار می‌گیرند یا خیر؟ دو فلسفه‌ی اخلاقی تحت عنوان "پیامدگرایی اخلاقی"^۴ و "وظیفه‌گرایی اخلاقی"^۵ دو نظریه‌ی حائز اهمیت در اخلاق هنجاری^۶ هستند. نتیجه‌گرایی به آن دسته از نظریاتی اطلاق می‌گردد که مطابق آن‌ها اعمال درست، اعمالی هستند که منجر به افزایش نتایج خوب می‌شوند. در وظیفه‌گرایی، درستی اعمال، قطع نظر از نتایج و پیامدهای احتمالی آن‌ها سنجیده می‌شود.

نفره با استفاده از نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شد. از این تعداد ۲۱۰ نفر مرد و ۱۰۸ تعداد زن بودند. ابزار تحقیق پرسشنامه محقق ساخته بود که در طیف لیکرت طراحی شد و روایی آن با دیدگاه خبرگان مورد بررسی قرار گرفت و پایایی آن با الفای کرونباخ محاسبه و ۰.۸۱ برآورد شد. در پایان داده‌ها با استفاده از آزمون تی مستقل مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

فرضیه اول تحقیق: وظیفه‌گرایی اخلاقی در جامعه حسابداران رسمی ایران برحسب جنسیت در وضعیت متفاوتی قرار دارد. برای بررسی تفاوت بین دو گروه مورد بررسی از تی تست مستقل استفاده شده است، که پیش‌فرض تساوی واریانس‌ها برای این تحلیل با استفاده از آزمون لوین بررسی شد. که نتایج در جدول ۱ ارائه شده است. بر اساس نتایج این جدول پیش‌فرض عدم تساوی واریانس‌های نمرات دو گروه تایید می‌شود ($P > 0.003$). با رعایت این پیش‌فرض تحلیل تی مستقل انجام شد. نتایج آن در جدول ۲ آمده است. براساس جدول ۲ میزان t برابر با ۵۷/۱۴ بوده و مقدار sig برابر ۰/۰۰۰ است و چون این مقدار از ۰/۰۵ کمتر است. لذا فرض صفر رد شده و فرض تحقیق مورد پذیرش قرار می‌گیرد و می‌توان گفت: وظیفه‌گرایی اخلاقی در جامعه حسابداران رسمی ایران برحسب جنسیت در وضعیت متفاوتی قرار دارد و زنان نسبت به مردان از میزان وظیفه‌گرایی اخلاقی بالاتری برخوردار هستند.

از سوی دیگر در خصوص پیامدگرایی اخلاقی می‌توان ابراز نمود که بر اساس فلسفه سودگرایی^{۱۰}، که تفکر اقتصادی را به‌شدت متأثر ساخته است، کاری اخلاقی است اگر و تنها اگر مطابق با اصل مطلوبیت^{۱۱} (یعنی مطابق با تولید رفاه بیشتر یا افزایش لذت و شادی یا ممانعت از رنج و درد) باشد. بنابراین برای اظهارنظر در مورد اخلاقی بودن عمل، باید به نتیجه و پیامدهای آن عمل توجه داشت. در بسط این دیدگاه به حرفه حسابداری بسیاری توضیح می‌دهند که سهم حسابداری در تعالی اخلاق با توجه به پیامدهای آن تعیین می‌گردد و ارائه اطلاعات مالی^{۱۲} از طریق تعیین سود (زیان) کار، میزان پیشرفت پروژه‌ها و ... سبب روشن شدن (اقتصادی) می‌شود، اصول و مفاهیم حسابداری (از طریق ارائه اطلاعات و روشن نمودن نتیجه عمل) ابزار انجام عمل اخلاقی را فراهم می‌آورد (۵).

اما سوال اینجاست که در عمل چه کسانی پیامدگرا و چه کسانی وظیفه‌گرا هستند. آیا فاکتورهایی چون جنسیت، سن یا تحصیلات در اتخاذ هر یک از این دیدگاه‌های اخلاقی تأثیر دارد. از این رو، در پژوهش حاضر با توجه به نقش و اهمیت اخلاق و توجه به تعریف فعل اخلاقی از دیدگاه یک حسابرس سعی شد به مقایسه پیامدگرایی اخلاقی و وظیفه‌گرایی اخلاقی در جامعه حسابداران رسمی ایران بر حسب جنسیت پرداخته شود.

روش

پژوهش حاضر در زمره پژوهش‌های پس‌رویدادی بوده است. جامعه‌ی آماری این پژوهش را اعضای حسابداران رسمی جامعه‌ی حسابداران رسمی ایران در سال ۱۳۹۷ تشکیل دادند که از میان آنها نمونه‌ای ۳۱۸

جدول ۱: آزمون لون برای بررسی پیش‌فرض تساوی واریانس‌های گروهها

متغیر وابسته	F	درجه آزادی اول	درجه آزادی دوم	معناداری (P)
وظیفه‌گرایی اخلاقی	۹/۲۵۹	۱	۳۱۷	۰/۰۰۳
پیامدگرایی اخلاقی	۱۰/۷۸۹	۱	۳۱۷	۰/۰۰۴

مستقل انجام شد. نتایج آن در جدول ۲ آمده است. براساس جدول ۲ میزان t برابر با ۶۲/۶۴ بوده و مقدار sig برابر ۰/۰۰۰ است و چون این مقدار از ۰/۰۵ کمتر است. لذا فرض صفر رد شده و فرض تحقیق مورد پذیرش قرار می‌گیرد و می‌توان گفت: پیامدگرایی اخلاقی در جامعه حسابداران رسمی ایران برحسب جنسیت در وضعیت متفاوتی قرار دارد و زنان نسبت به مردان از میزان پیامدگرایی اخلاقی بالاتری برخوردار هستند.

فرضیه دوم تحقیق: پیامدگرایی اخلاقی در جامعه حسابداران رسمی ایران برحسب جنسیت در وضعیت متفاوتی قرار دارد. برای بررسی تفاوت بین دو گروه مورد بررسی از تی تست مستقل استفاده شده است، که پیش‌فرض تساوی واریانس‌ها برای این تحلیل با استفاده از آزمون لوین بررسی شد. که نتایج در جدول ۱ آمده است. بر اساس نتایج جدول ۱ پیش‌فرض عدم تساوی واریانس‌های نمرات دو گروه تایید می‌شود ($P > 0.004$). با رعایت این پیش‌فرض تحلیل تی

جدول ۲: آزمون تی مستقل

متغیر وابسته	جنسیت	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	t	معناداری
میزان وظیفه‌گرایی اخلاقی	زن	۳.۵۹	۰/۷۶۷۲۷	۳۱۷	۵۷/۱۴	۰/۰۰۰
	مرد	۳.۰۱	۰/۵۲۳۶۲			
پیامدگرایی اخلاقی	زن	۳/۴۷	۰/۶۵۴۱۲	۳۱۷	۶۲/۶۴	۰/۰۰۰
	مرد	۳/۰۴	۰/۶۰۵۴۷			

بحث

هدف از تحقیق حاضر بررسی مقایسه پیامدگرایی اخلاقی و وظیفه‌گرایی اخلاقی در جامعه‌ی حسابداران رسمی ایران بر حسب جنسیت بود.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌های تحقیق نشان داد که وظیفه‌گرایی اخلاقی، پیامدگرایی اخلاقی در جامعه حسابداران رسمی ایران بر حسب جنسیت در وضعیت متفاوتی قرار دارد و زنان نسبت به مردان از میزان وظیفه‌گرایی اخلاقی و پیامدگرایی اخلاقی بالاتری برخوردار هستند. این نتیجه با نتایج برخی پژوهش‌ها همسوست (۶-۸).

رعایت هم‌زمان دو بعد اخلاقی وظیفه‌گرایی اخلاقی و پیامدگرایی اخلاقی می‌تواند هم در فرایند انجام امور حساب‌رسان را تشویق به رعایت حدود اخلاقی^{۱۳} نماید که این همان وظیفه‌گرایی را شامل می‌شود و مسلماً هم نتیجه‌ی کار ارائه‌شده نیز به نحوی باشد که برای همه قابل اتکا و قابل اعتماد بوده و این هم همان پیامدگرایی اخلاقی را نشان می‌دهد و طبق آیین رفتار حرفه‌ای، از یک طرف، حساب‌رس مسئول حفظ اعتماد^{۱۴} صاحبکار می‌باشد و از طرف دیگر، مسئول حفظ اعتماد جامعه خواهد بود (۹-۱۱).

بنابراین پیشنهاد می‌شود که برای بالا بردن حساسیت اخلاقی^{۱۵}، نیت اخلاقی^{۱۶} و جهت‌گیری اخلاقی^{۱۷} در جامعه حسابداران رسمی و توجه هم‌زمان به وظیفه و پیامد، قوانین اخلاقی با پشتوانه اجرایی محکم‌تری تدوین گردیده و ضمن تأکید بر ضرورت وجود آیین رفتار حرفه‌ای مدون و متناسب با فلسفه‌های اخلاقی و فرهنگ دینی، از وجود ضمانت‌های اجرایی لازم که می‌تواند رعایت اخلاق حرفه‌ای را در جامعه حسابداران ارتقا بخشد، اطمینان حاصل شود.

نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که وظیفه‌گرایی و پیامدگرایی اخلاقی در میان زنان حسابدار بیش از مردان است و زنان از سطوح بالاتر وظیفه‌گرایی و پیامدگرایی اخلاقی برخوردار هستند. این امر شاید ناشی از آن باشد که زنان بیش از مردان ارزش‌های اخلاقی را محترم می‌شمارند نسبت به موضوعات حساسیت اخلاقی دارند و بیشتر از مردان اخلاقی رفتار می‌کنند.

ملاحظه‌های اخلاقی

در تمام مراحل انجام پژوهش، اصول اخلاق پژوهشی از قبیل محرمانه بودن اطلاعات، صداقت و امانت‌داری علمی، و... به‌طور کامل رعایت شده است.

واژه‌نامه

1. Professional principles	آیین رفتار حرفه‌ای
2. Professional ethics	اخلاق حرفه‌ای
3. Auditing	حسابرسی

4. Ethical consequences	پیامدگرایی اخلاقی
5. Moral duty	وظیفه‌گرایی اخلاقی
6. Normative ethics	اخلاق هنجاری
7. Ethical values	ارزش‌های اخلاقی
8. Principle of conformity	اصل تحقق و تطابق
9. Ethical action	عمل اخلاقی
10. Profitability	سودگرایی
11. Principle of utility	اصل مطلوبیت
12. Financial information	اطلاعات مالی
13. Ethical boundaries	حدود اخلاقی
14. Trust	اعتماد
15. Ethical sensitive	حساسیت اخلاقی
16. Ethical goals	نیت اخلاقی
17. Ethical orientation	جهت‌گیری اخلاقی

References

1. Bayat G. (2009). Professional ethics in accounting and auditing. *Journal of Accounting*; (204): 29-33.
2. Etemadi H, Abdoli R. (2017). Quality of audit and fraud in financial statements. *Journal of Financial Accounting Knowledge*; 4(4): 23-43
3. Dabiri A, Mirjalili SK. (2018) The nature of moral theory: a description of a valid and accepted moral theory. *Journal of Ethical Studies*; 11(41): 7-20.
4. Aghaee M, Hesarzadeh R. (2012) Conceptual modeling of ethics in accounting and navigating accountants' perspective. *Journal of Ethics in Science and Technology*; 7 (3): 12. (In Persian).
5. Nematollahi S, Azadi K, VatanParast MR. (2019). Investigating consequentialism and ethical conscientiousness by emphasizing on kant's theory in the society of iranian certified accountants and its impact on adherence to auditors' professional behavior. *Journal of Ethical Researches*; 10(1): 31-48. (In Persian).
6. Maknon S, Ashtyani ZA. (2011). The difference between men and women in choosing moral priorities. *Journal of Ethics in Science and Technology*; 6(2):1-13. (In Persian).
7. Esfahani MN. (2016) Criticizing ethics, gender, and changing the boundaries of the ethical agent. *Journal of Fundamental Orientalism*; 7(2): 103-121. (In Persian).
8. Bahrami Z, Bustanipur A, Bustanipur M. (2018). Students' tendency to ethical norms. *Journal of Ethics in Science and Technology*; 13(1): 135-144. (In Persian).
9. Modarres A, Rafiee A. (2011). Influencing factors on the ethical decision making of Iranian accountants. *Social Responsibility Journal*; 7(1): 136-144. (In Persian).
10. Muslumov A, Aras G. (2004). The analysis of factors affecting ethical judgment: the Turkish

financial performance? the mediating role of collective organizational commitment and organizational citizenship behavior. *Journal of Management*; 23(8).

evidence. South Africa: Conference Proceeding: Global Business and Technology Association.
11. Jinseok S, Chun Y, Jin Nam C, Min Soo K. (2013). How does corporate ethics contribute to firm